

УДК 159.947.5:378.4

Людмила Акульшина,
викладач Уманського
гуманітарно-педагогічного
коледжу ім. Т. Г. Шевченка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті представлені результати експериментального дослідження особливостей взаємодії у системі «студент-викладач», розглядаються актуальні мотивації навчальної діяльності студентів на основі принципів суб'єкт-суб'єктної парадигми, досліджуються фактори впливу позитивного психологічного клімату на ефективність організації навчально-виховного процесу, аналізуються передумови зростання пізнавального інтересу студентів, розвитку їх творчих здібностей, педагогічного співробітництва, становлення особистості.

Ключові слова: міжособистісна взаємодія, суб'єкт-суб'єктні відносини, особистісно-орієнтоване навчання.

В статье представлены результаты экспериментального исследования взаимодействия в системе «студент-преподаватель», рассматриваются актуальные проблемы учебной дисциплины студентов на основе принципов «субъект-субъектной» парадигмы, исследуются факторы влияния позитивного психологического климата на эффективность организации учебно-воспитательного процесса, анализируются факторы повышения познавательного интереса студентов, развитие их творческих способностей педагогического сотрудничества, становление личности.

Ключевые слова: межличностное взаимодействие, субъект-субъектные отношения, личностно-ориентированное обучение.

The article presents the results of experimental research of interaction peculiarities in the «student- lecturer» system. Actual motivations of student learning activity based on the principles of subject – subject paradigm have been studied; factors of positive psychological climate influence on the effectiveness of educational process have been investigated; the preconditions of students' cognitive interest increasing and the development of their creative capacity and pedagogical cooperation as well as their personality formation have been analyzed.

Key words: interpersonal interaction, subject – subject relations, personal – oriented education.

Постановка проблеми. Процес демократизації суспільства сприяє визнанню людини найбільшою суспільною цінністю. Ця тенденція знайшла своє відображення у змінах, що відбуваються в освіті. Вони вимагають організації гуманістично спрямованого навчального процесу. Це означає, що процес має за мету розвиток у суб'єктів навчання здатності до самоосвіти, саморозвитку, самостійності, творчості, ініціативи і самореалізації.

Однією з умов реалізації такого професійного навчання у виші є забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії у системі «викладач-студент». Навчально-виховний процес, побудований з орієнтацією на суб'єкт-суб'єктні взаємини, сприяє розкриттю творчих сил та потенційних можливостей студентів – головної дійової особи цього процесу. На нашу думку, побудований відповідно до принципів гуманістичної педагогіки процес професійно-психологічного навчання у вищих навчальних закладах, атмосфера творчості та стимулювання самореалізації створить сприятливі умови для розвитку та становлення професійно важливих якостей педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своєму дослідженні М. В. Савчин розкриває психологічні основи виховання і навчання; завдання і зміст педагогічного управління психічним розвитком студента, структуру педагогічної діяльності; психологічної характеристики особистості вчителя його взаємодії з соціальним оточенням; психологічні характеристики особистості вчителя [4].

Вчителі з високим рівнем педмайстерності глибоко володіють предметом та методично його викладають. Мають широкий науковий і культурний світогляд, знають психологію, вміло використовують методику викладання.

У своїх дослідженнях Т. К. Андрущенко, Н. Ф. Добринін, І. В. Карпов, Л. Т. Охитіна розкривають сутність психологічного аналізу уроку, виділяючи два активних суб'єкта навчального процесу – вчителя і учень. В основі аналізу уроку лежать принципи розвиваючого та виховуючого навчання [5].

Мета статті: встановлення основних характеристик міжособистісної взаємодії в системі «викладач-студент» та визначення психолого-педагогічних умов ефективної діяльності учасників навчально-виховного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомі філософи Сократ, Платон, Арістотель відзначали, що система навчання повинна будуватися на основі діалогу вчителя і учня. Згодом Кванті Ліан писав, що для активного впливу на дитину необхідно застосовувати індивідуальний підхід. Толстой, розробивши дидактичні рекомендації для вчителів, вважав, що головною умовою успішного навчання є створення доброзичливої обстановки, щоб душевні сили дитини були у найвигідніших умовах. У емоційній стороні спілкування він бачив «засіб створення Духа школи», «успішність навчання». Проблема спілкування

учня з учителем всебічно розглянута в історії педагогіки Калмановою, що є актуальним і в наш час.

З погляду гуманістичної педагогіки необхідно змінити характер взаємовідношень між учителем і учнем, який має базуватися на співробітництві, взаємній повазі, сприйнятті і розумінні дитини учителем, викладачем, незалежно від його успіхів у навчальній діяльності. Одним із головних принципів гуманістичного підходу до взаємодії вчителя і учнів, викладачів і студентів, а також до навчання тих, хто навчається, як до форми взаємодії є виховання, розвиток пізнавальних інтересів. Якщо педагог буде акцентувати увагу на досягненнях студента, буде особистісно-орієнтованим, то це може найбільш ефективно впливати на формування зацікавленості. Особистісно-орієнтований характер взаємодії учителя й учнів, викладача і студентів буде встановлений тоді, коли їх відносини перейдуть від суб'єктно-об'єктних до суб'єктно-суб'єктних. У першому випадку студент розглядається як об'єкт зусиль учителя, у другому – враховується особистісне ставлення студента до спільної діяльності, індивідуального психічного розвитку залежно від віку. В умовах суб'єктно-суб'єктних відносин у студента з'являється відповідальність не тільки за результат діяльності, але і за інших.

Урахування емоційного і психічного стану дітей є одним з принципів об'єктно-орієнтованої педагогічної взаємодії. Емоції можуть вибірково сприяти розвитку одних пізнавальних процесів та гальмувати інші. Це свідчить про їх важливість у процесі навчання та про те, що необхідно виховувати у дітей емоційно-позитивне ставлення до навчання. Проблема спілкування належить до найважливіших для студентів сфер життєдіяльності.

Усі психологи відзначають особливу роль спілкування у формуванні особистості студентської молоді, її основних структурних компонентів. Від того, як буде складатися спілкування, залежить формування і корекція особистості. Тому вивчення проблем спілкування стає дуже актуальним, її актуальність різко зростає на даному етапі розвитку суспільства, коли йде різка зміна соціальних відносин, характеру особистісних взаємодій, моральних норм, цінностей тощо. Оскільки спілкування соціальне, то сьогоднішня ситуація в суспільстві прямо залежить від інтересів сучасних студентів.

Характерною ознакою є діяльність, завдяки якій людина будує свої стосунки з іншими людьми. Значимість спілкування з позиції вікової психології розглядалася як у закордонній, так і у вітчизняній психології. Представник гештальтпсихології К. Левін розглядав спілкування в підлітковому і юнацькому віці з погляду соціально-психологічного явища. У вітчизняній психології Д. Б. Ельконін розглядав значимість спілкування в юнацькому і старшому юнацькому віці з позиції культурно-історичної теорії. Д. Б. Ельконін відзначав, що в підлітковому віці спілкування є

провідним, у юнацькому і старшому юнацькому віці воно не втрачає свого значення. Завдяки спілкуванню студенти будують відносини, включаються в різні види діяльності. Божович (1968) відзначає, що для юнацького віку важливо не просто бути разом з однолітками, але й займати серед них комфортне становище. Як свідчать дослідження, саме невміння, неможливість домогтися такого становища найчастіше є причиною недисциплінованості. Це супроводжується підвищеною конфліктністю юнаків стосовно товариських груп, членами яких вони є. Значимість, для юнацького віку їхніх батьків і однолітків принципово неоднакова в різних сферах діяльності. Найбільша автономія від батьків при орієнтації на однолітків спостерігається у сфері дозвілля, розваг, вільного спілкування, споживчих орієнтаціях. За умови нестримної потреби бути самостійними юнаки «гостро» потребують життєвого досвіду і допомоги старших. З віком значимість дорослих для молоді зростає.

Спілкування відіграє важливу роль у формуванні особистості. Але особистість, як ми знаємо, на різних етапах розвивається по-різному. Психологія юнацького та старшого юнацького віку – один із найстарших розділів вікової психології (сьогодні її більш точно називають психологією розвитку). С. С. Виготський наприкінці 1920-х років справедливо зазначив, що загальних теорій у ній набагато більше, ніж твердо установлених фактів як у закордонній, так і у вітчизняній психології.

Особистісно-орієнтований педагог у своїй роботі не може не опиратися на індивідуалізацію навчання, посилення пізнавальної активності, формування мотивації навчання. Педагогічна взаємодія – процес дії викладача і студента, що передбачає їх взаємний вплив і зміну. Його характер визначається типом взаємовідносин, що склалися між викладачем і студентом. Викладач відіграє значну роль в організації педагогічної взаємодії. Результатом ефективної взаємодії є формування у студентів здатності до управління своєю діяльністю, самим собою як суб'єктом, перетворюючи навчання в дійсно корисний процес, підвищення мотивації, «Я у концепції», самопізнання, відповідальності за себе, свої дії, вміння робити вільний вибір і відповідати за нього. В професійній діяльності викладач є суб'єктом різних впливів, спрямованих на окремого студента, групу студентів.

Науковці стверджують, що викладачі проявляють три основні типи розуміння студентів:

- Викладачі, які спрощено розуміють психологію, особистість студента. Внутрішні мотиви студента залишаються для такого викладача загадкою.
 - Муніципальні викладачі, які ставляться до студента як до суб'єкта поведінки і діяльності, але не визнають за ним права володіти індивідуальними особливостями.
 - Викладачі, які є протиположними першим двом. При такій взаємодії
-

викладач ставиться до студента як до індивідуальності, що сформувалася з широким внутрішнім світом.

Психолого-педагогічні умови реалізації такого впливу є діалог, який виявляє рівень навчання. Встановити діалог можна лише за умови постійних особистісних відносин між студентом і викладачем. Вступ у діалог – умова внутрішнього голосу дитини. Для цього вчитель самовдосконалюється постійно. Найбільш ефективний – діалогічний тип відносин, що базується на співробітництві, взаємній повазі, довірі. Однією з форм діалогічної стратегії психолого-педагогічної взаємодії є особистісно-орієнтована взаємодія студента і викладача.

Більшість викладачів дотримуються нейтральної позиції, але діти віддають перевагу іншому типу взаємодії – співробітництву, в основі якого – діалогічний тип розуміння викладачем студентів. Співробітництво – співучасть у всіх справах, зацікавленість один одним, взаємодовіра в спілкуванні. Якщо у вищому навчальному закладі переважатиме співробітництво, педагоги будуть особистісно-орієнтованими, то, безумовно, студент буде ставитися позитивно до самого процесу навчання.

Одним із суттєвих аспектів вузівського життя є постійна взаємодія викладача та студентського колективу, у процесі якої відбувається особистісне зростання, духовно-творче збагачення обох сторін. У межах цього процесу провідна роль належить викладачу, функції якого від курсу до курсу змінюються, набувають специфічних якостей та ознак.

Особливі функції виконує наставник групи, який повинен бути не опікуном, а саме наставником. У кожній групі завжди є студенти зовсім не підготовлені до вузівського навчання, причому мова йде не про прогалини в знаннях, а про моральну, соціальну невідповідність до навчання. Ці студенти потребують підтримки від куратора. На сучасному етапі виховні технології ставлять вимоги до розвитку форм, в яких будуть здійснюватися контакти між викладачем і студентами. Специфіка творчості викладача ВНЗ полягає в особливостях його статусного становища вихователя. Кожний викладач прагне втілити і довести вихованцям значущість знань для майбутньої педагогічної діяльності зі своєї дисципліни, офіційну функцію представника вузу; об'єднує формальні і неформальні функції, виступаючи в ролі посередника, який не примушує, а створює такі умови взаємодії, за яких у студентів виникають особистісні мотиви до пізнання і навчання. Викладач може виступати в ролі довіреної особи, порадирика, співрозмовника.

Володіння власними ціннісними рисами, такими як: педагогічний такт, творчість, відповідальність, свобода, чесність і чуйність є необхідною умовою становлення продуктивних і гуманних відносин зі студентами. Викладач установлює взаємостосунки зі студентами в межах ВНЗ і бачить їх в цих уміннях, а також визначає ті фактори, які недоступні спостереженню. Контактні взаємодії охоплюють не тільки навчальний

процес, але й індивідуальні заняття, консультації, безпосередні спостереження за спілкуванням студентів у групах, індивідуальні контакти студентів один з одним та різними викладачами.

Студенти схвалюють діяльність педагога з високим рівнем професійних навичок, приймають його вимоги, поради, настанови. Тому атмосфера, де проявляється «дидактичний професіоналізм», створює позитивне ставлення до предмета, що викладається, а через нього і до педагога.

Варто зазначити, що при оцінюванні студентами власного пізнавального інтересу на навчальних заняттях з різних дисциплін у різних викладачів чітко простежується пряма залежність рівня пізнавального інтересу студентів від професіоналізму викладача, суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача зі студентами. Процес міжособистісної взаємодії не уявляється без сприймання партнерами один одного, без психічного обміну та взаємовпливу. Тому виникла потреба вивчити образи викладача і студента, які склалися у них і визначають цю взаємодію. Варто зазначити, що студенти обмежилися переліком якостей узагальненого образу викладача. У цьому переліку є і позитивні, і негативні якості та властивості: ерудованість, професіоналізм, розум, почуття гумору, вихованість, інтелігентність, вимогливість, пунктуальність, привітність, байдужість, суворість, зневага студентів, нестриманість.

Відзначаючи особливості студентів, викладачі педколеджу практично однотайно вказали на необхідність виділяти і описувати два образи сучасного студента: позитивний і негативний. Перший наділений такими якостями: доброта, стриманість, наполегливість, обізнаність, допитливість, дисциплінованість, сумлінність. Негативний образ студента вирізняється такими рисами: інертність, байдужість, невихованість, лінь, нестриманість, практицизм. Описані образи студента та викладача регулюють міжособистісну взаємодію в системі «викладач-студент». Їх порівняння виявляє не лише труднощі взаємодії, але й потенційні можливості для співпраці і співтворчості.

Висновки і перспективи. Взаємне нерозуміння може перетворитися в явище безповоротне. Благополуччя в особистих відносинах батьків і дітей, студентів і викладачів, контакт і розуміння між ними необхідні. Отже, у студентів найбільш значимими є відносини з однолітками; самовизначення себе як професіонала. Однак при всьому прагненні самостійності, юнаки і дівчата мають гостру потребу в життєвому досвіді і допомозі старших. Продуктивність виховної дії викладача, її творчий внесок в особистість студента – складний і сумлінний процес, що вимагає гармонійного контакту вихователя (викладача) й вихованця (студента). Лише поєднані і погоджені зусилля обох сторін призведуть до психологічного клімату, який забезпечить готовність однієї сторони прийняти вимоги, прагнення, почуття іншої.

Отже, в наступних дослідженнях передбачається враховувати психологічні особистості учасників навчально-виховного процесу, що сприятиме зростанню пізнавального інтересу студентів, творчості й ініціативності. Забезпечувати формування уміння самостійно організовувати навчальну діяльність, створювати умови для педагогічного співробітництва та самостійної роботи з навчальним матеріалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апраксина О. Методика музикального виховання в школі / О. Апраксина. – М. : Просвещение, 1983. – 235 с.
2. Бойчева М. М. Підготовка майбутніх учителів музики / М. М. Бойчева. – К., 1994. – 240 с.
3. Огороднов Д. Виховання студентів педагогічних коледжів / Д. Огороднов. – К. : «Музична Україна», 1987. – 125 с.
4. Савчин М. В. Педагогічна психологія : навч. посібник / М. В. Савчин. – К. : Академвидав, 2007. – 424 с.
5. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. – 2-ге вид / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук [та ін.] – К. : Каравела, 2009. – 400 с.